Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
https://doi.org/ 10.70916/buefd.1943298

Araştırma Makalesi

Mübeyyen Der Fıḳh'ın Söz Varlığında Dinî Birleşik Fiiller

Religious Compound Verbs in the Lexicon of Mubayyan Dar Fiqh

Ahmet Karataş*

* **Sorumlu yazar/Corresponding author,**
Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin, Türkiye. E-posta: ahmetkaratas@artvin.edu.tr
Asst. Prof. Artvin Çoruh University, Facultuy of Arst and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Artvin, Türkiye. E-mail: ahmetkaratas@artvin.edu.tr

Atıf: Karataş, A. (2026). "Mübeyyen Der Fıḳh'ın Söz Varlığında Dinî Birleşik Fiiller", *BUEFD*, 11(1), 3-28.

Makale Bilgisi

Makale Tarihçesi
Geliş Tarihi:
03.05.2026
Kabul Tarihi:
24.06.2026
Yayımlanma Tarihi:
27.06.2026

Anahtar Sözcükler
Çağatay Türkçesi
Babur
Mübeyyen Der Fıkh
Birleşik Fiiler

Öz

Bir fıkıh manzumesi olan Mübeyyen Der Fıḳh, Zahîrüddîn Muhammed Babur'un kaleme aldığı dinî-didaktik nitelik taşıyan bir eseridir. Eserde Babur, Hanefi fıkhının kaidelerini manzum olarak tüm müslüman alemine aktarmayı amaçlamıştır. Beş bölümden oluşan Mübeyyen Der Fıḳh'ta namazın kılınışı, orucun tutuluşu, haccın edası, zekâtın verilme şartları gibi dinî pratikler ile haram veya helal olan fiillere dair şerî hükümler yer almaktadır. Dinî içeriğiyle öne çıkan bu metin, dönemin ölçünlü Türkçesini yansıtması bakımından da dikkate değerdir. Öğreticiliğin ön planda tutulduğu bu yapısıyla eserin söz varlığında dinî terim ve kavramların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Eserde yer alan pek çok Arapça ve Farsça menşeli dinî terim, Türkçe yardımcı ve esas fiillerle birleşip kalıplaşarak dinî pratikleri ifade eden işlevsel birleşik fiiller oluşturmuştur. Bu çalışmada "Mübeyyen Der Fıḳh" adlı eserde dinle ilgili birleşik fiiller tespit edilmiş olup söz dizimi açısından incelenmiştir. Öncelikle söz konusu eser tanıtılarak birleşik fiil bahsine değinilmiş, ardından tespit edilen birleşik fiiller, isim + fiil, isim tamlaması + fiil, sıfat tamlaması + fiil, bağlama grubu + fiil, sıfat-fiil grubu + fiil başlıkları içerisinde değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise eserde tespit edilip söz dizimi açısından ayrıntılı olarak incelenen dinî birleşik fiillerin sayısal analizine yer verilerek tarihî Türk dili alanındaki söz varlığı çalışmalarına katkı sunulması amaçlanmıştır.

Article Information

Article History
Received:
03.05.2026
Accepted:
24.06.2026
Published:
27.06.2026

Keywords
Chagatai Turkish
Babur
Mubayyan Dar Fiqh
Compound Verbs

Abstract

Mubayyan dar Fiqh, a versified work on fiqh, is a religious didactic text penned by Zahir-ud-Din Muhammad Babur. In this work, Babur sought to impart the tenets of Hanafi jurisprudence to the broader Islamic world in a versified format. Comprising five chapters, the text presents Islamic legal rulings concerning religious practices—such as prayer, fasting, pilgrimage, and almsgiving—as well as permissible and prohibited acts. In addition to its religious content, the work is significant for reflecting the standard Turkish of its period. Owing to its didactic nature, it exhibits a high concentration of religious terms and concepts. Many terms of Arabic and Persian origin combine with Turkish auxiliary and main verbs, becoming lexicalized as functional compound verbs that express religious practices. This article identifies and analyzes such religious compound verbs in Mubayyan dar Fiqh from a syntactic perspective. After introducing the work and discussing the concept of compound verbs, the study classifies the identified structures into the categories of noun + verb, noun phrase + verb, adjective phrase + verb, conjunction group + verb, and participial phrase + verb. Finally, through a quantitative analysis of these syntactic patterns, the article aims to contribute to lexical studies in historical Turkish.

Giriş

Gazi Zahîrüddîn Muhammed Babur, 14 Şubat 1483 tarihinde doğmuş, 26 Aralık 1530 tarihinde vefat etmiştir. 47 yıllık hayatında başarılı bir hükümdar ve yetenekli bir şair olarak Türk kültür tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Timur'un mirasçılarından olan Babur, büyük bir imparatorluğun kurucusu olarak Türk tarihinde derin izler bırakmış; bu miras yalnızca onun askerî zaferleri ve idari gücüyle anılmamış, kaleme aldığı eserleriyle de adı Türk dili ve edebiyatında yer bulmuştur.

Babur, anı, şiir, aruz, fıkıh ve çeviri gibi çeşitli türlerde ve alanlarda eserlere sahip, çok yönlü entelektüel bir şahsiyettir. Örneğin Türk edebiyatındaki en başarılı nesir örneklerinden biri olan *Babur-nâme*, tarihî vesika olmasının yanı sıra insan portrelerinin, eşya ve tabiat tasvirlerinin, coğrafi özelliklerin yer aldığı, yer yer folklor, etnografya, zooloji, botanik biliminin ilgisini çekebilecek bilgilerin verildiği; bir kısmı hatırat, bir kısmı da daha ziyade günlük karakteri gösteren, derin bir gözlem, engin bir sezi ve tecrübeye dayalı bir otobiyografidir (Şen, 1993, s. XIV). *Divan*'ında ise aşk, tabiat, güzellik şiirlerinin yanı sıra içtimai, ahlaki ve tasavvufi şiirleri yer alır ve bu eser, Babur'un hayat görüşünü, karakterini ve sanat gücünü göstermesi bakımından son derece önemlidir (Yücel, 1995, s. 19). Hükümdar şairin bir diğer önemli eseri de *Mübeyyen Der Fıḳh*'tır. Bu metinde Babur, bir fakih titizliğiyle Hanefi mezhebinin kurallarını edebî zarafetle nazmetmiştir. Yazarın bu eserini kime ithaf ettiği ile ilgili pek çok görüş mevcuttur. Türkiye'de eserin bilimsel yayımını yapan Tanju Oral Seyhan; yazarın oğullarına ithaf edilen ve Hanefi fıkhı konusunda herkesi aydınlatmak gayesiyle yazılan bu çalışmadaki "yā nāyib, iy ḫuceste-pey ferzend, iy mü'min, iy hem-dem, iy dānā, iy muṣallī, iy bernā, iy yār, iy aḥbāb, iy ser-ver, iy ḳardaş, iy muṣalli-i ṭālib, iy sāyil, iy ṭālib, iy ḳārī, iy ḫām, iy

'ulemā, iy sözi tüz" hitaplarının, metnin asıl okuyucu kitlesini işaret ettiğini belirtir (2004, s. 22/3). İman, namaz, zekât, oruç ve haccın anlatıldığı beş bölümden meydana gelen eser, içerisinde yer yer mensur bölümlerin de bulunduğu 2558 beyitten oluşan manzum bir formda kaleme alınmıştır (Argunşah, 2013, s. 59). Eserin dinî-didaktik konusu, teorik bir bilgi aktarımından çok, doğrudan eyleme odaklanır. Beyitlerde namazın nasıl kılınacağı, orucun nasıl tutulacağı, haccın nasıl eda edileceği, zekâtın nasıl ve hangi şartlarda verilebileceği gibi ibadetlerin pratik icrasına dair yönlendirmeleri barındırır. Örneğin,

"Ötse iḥrām baġlamay her kim,

'Umre yā ḥac aṅ͡ga bolur lāzım" (M, 2004, s. 153).

Yukarıdaki beyitte Babur, *"Her kim ki ihrama girmeden (mîkât sınırını) geçerse o kişiye umre veya hac görevi vacip olur"* diyerek ihrama girmeden mîkâtı geçmenin fıkhî hükmünü ortaya koymuştur. Bir başka beyitte;

"Yana aytay namāz-ı çāşıt işit,

Tut ḳulaḳ, uşbu 'arż-dāşt işit" (M, 2004, s. 111).

Bu beyitte de Babur *"Yine kuşluk namazını anlatayım, dinle; kulak ver, sunulan bu bilgiyi işit"* diyerek adeta okuyucuyu pasif bir okur konumundan çıkarıp canlı bir fıkhî derse davet etmektedir.

Dinî içeriğiyle öne çıkan bu eser, aynı zamanda dönemin ölçünlü Türkçesini yansıtması bakımından da önemli bir dilbilimsel kaynaktır. Eserde, Hanefi fıkhının kaidelerinin okura doğrudan ve net bir biçimde aktarılması hedeflendiğinden süsten uzak, yalın bir üslup tercih edilmiştir. Bu anlaşılırlık gayesi eserin söz varlığına da yansımış, eser dinî kavramların dönemin Türkçesine nasıl uyarlandığını ve Türkçeleştirildiğini gösteren zengin örnekler barındırmaktadır. Örneğin,

"Yana bilgil ölük namāzı bar,

Munı farż-ı kifāye diptürler" (M, 2004, s. 107).

Bu beyitte Babur, *"Yine bil, cenaze namazı var(dır), bunu "farz-ı kifâye" olarak adlandırmışlardır"* diyerek günümüz dinî terminolojisinde yaygın olarak kullanılan "cenaze namazı" tamlaması yerine "ölük namazı" tamlamasını kullanmıştır. Bu durum, metnin tümünde geçerliğini korumuş, pek çok dinî terimin Türkçe karşılıkları özenle seçilmiş, doğrudan karşılığı bulunmayan ifade ve kavramların çeşitli yapım ekleriyle veya birleştirme yolları vasıtasıyla Türkçeleştirildiği görülmektedir.

Türkçe sözcük türetme yollarından biri olan birleştirme, iki sözlük biriminin belirli kurallar dâhilinde bileşenlerinin gerçek anlamını koruyarak veya bileşenlerinden en az birinin anlamından uzaklaşarak kalıplaşması sonucunda bir varlığı, nesneyi veya hareketi karşılayarak sözlüksel boşluğu doldurduğu yönteme verilen addır (Turan, 2025, s. 57). Babur'un *Mübeyyen Der Fıḳh* adlı eserinde dinî pratiklerin icrasını ifade etmek için kullanılan yapıların bu yolla meydana gelmiş birleşik fiillerden oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda dinî pratiklerin icrasını karşılamak üzere belirli kurallarla bir araya gelmiş sözcük grupları olan birleşik fiillere "dinî birleşik fiil" denilmiş ve bu çalışmada eserin

dinî-didaktik muhtevasını şekillendiren söz konusu fiillerin söz dizimsel yapısı incelenmiştir.

1. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller; isim soylu bir sözcüğün bir yardımcı fiille birleşmesi, isimle esas fiilin anlamca kaynaşması ya da bir fiile başka bir fiilin eklenmesi suretiyle oluşan fiil yapılarıdır. Türk dil bilgisi çalışmalarında birleşik fiillerin tanımı hususunda genel bir uzlaşı bulunsa da bu yapıların tasnifi noktasında birtakım farklı yaklaşımlar da görülmektedir.

Ergin, bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubunu birleşik fiil olarak tanımlar ve birleşik fiilleri I. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, II. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olarak gruplandırır (2011, s. 386/9). Bilgegil, "bileşik fiiller" terimini tercih ederek bu fiilleri üç grupta inceler: I. Yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan bileşik fiiller, II. İki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan bileşik fiiller, III. Kaynatma yoluyla teşkil edilen bileşik fiiller (2014, s. 250/2). Daşdemir birleşik fiilleri, bir yardımcı fiille bir veya birkaç isim, isim yerine geçen sıfat-fiil veya asıl fiilin birleşmesi ile ortaya çıkan yapılar olarak tanımlar ve birleşik fiilleri; I. İsim + yardımcı fiil şeklinde oluşan fiil gövdeleri, II. Sıfat-fiil + yardımcı fiil şeklinde oluşan fiil gövdeleri, III. Asıl fiil + tasvir fiil şeklinde oluşan fiil gövdeleri, IV. Deyimleşme ile oluşmuş fiil gövdeleri şeklinde dörde ayırır (2015, s. 44/52). Korkmaz, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiillere birleşik fiil dendiğini belirterek birleşik fiilleri taşıdıkları birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özelliklerine göre ikiye ayırır: I. Esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış birleşik fiiller, II. Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller (2022, s. 693).

Birleşik fiiller, bir dilin söz varlığı içerisinde oldukça önemli bir yer tutar. Bu doğrultuda tarihî Türk lehçeleriyle yazılmış metinler üzerinde geçmişten günümüze pek çok araştırma yapılmış olup konuyla ilgili çalışmalar hâlen devam etmektedir. İlgili çalışmalardan bazıları şunlardır: Demir (2016), "Babur-nâme'de Birleşik Fiiller" adlı yüksek lisans tezinde, metindeki birleşik fiilleri I. İsim unsuru + yardımcı fiil, II. Fiil + fiil, III. Kalıplaşmış birleşik fiiller başlıkları içerisinde incelemiştir. Ay ve Yılmaz Önder (2018), "13-14. Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Ėt-, Eyle-, Ḳıl- Yardımcı Fiilleriyle Kurulmuş Birleşik Fiil Yapılarında Kelime Grupları" adlı çalışmasında ét-, eyle-, ḳıl- yardımcı fiilleriyle birleşik fiil oluşturan kelime gruplarını ve bunların köken bilgisel, biçim bilgisel, söz dizimsel, anlam bilgisel özelliklerini incelemişlerdir. Akdemir ve Kaya (2019), "Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiiller Üzerine" adlı makalelerinde, Eski Anadolu Türkçesindeki birleşik fiil türlerini yapısal ve anlamsal özelliklerine göre belirlemeyi ve bu döneme ait beş farklı metinden hareketle söz ve ifade zenginliğinin ortaya çıkarılmasını amaçlamışlardır. Akboğa (2021), "Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller" adlı yazısında birleşik fiilleri, I. İsim + asıl yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller, II. Tasvirî fiillerle kurulan birleşik fiiller, III. Sıfat-fiil + yardımcı fiille kurulan

birleşik fiiller, IV. Anlam kaymasına uğramış deyimleşmiş birleşik fiiller başlıkları içerisinde incelemiştir. Tamir (2022), "Klasik Sonrası Devir Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Târîh-i Reşîdî Tercümesi – Defter-i Evvel'deki İsim + Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller" başlıklı çalışmasında Çağatay Türkçesinin Klasik Sonrası Devir olarak adlandırılan devrindeki isim + yardımcı fiil kuruluşundaki yapılar üzerinde durmuştur. Ersöz (2024), "Atebetü'l-Hakayık'ta Birleşik Fiiller" adlı makalesinde birleşik fiilleri; I. Fiil + fiil yapısında olanlar, II. İsim + fiil yapısında olanlar, olmak üzere iki genel başlık altında incelemiştir. Koç (2025), "Kitâb-ı Gunya'da Dinle İlgili Birleşik Fiil Varlığının Söz Dizimi Analizi" adlı çalışmasında, adı geçen eserdeki birleşik fiilleri tespit ederek bunları altı yapısal başlıkta incelemiştir: İsim + yardımcı fiil yapısıyla oluşanlar, II. İsim + sözcük/ler + yardımcı fiil yapısıyla oluşanlar, III. Bağlama grubu + yardımcı fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller, IV. Sıfat-fiil grubu + yardımcı fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller, V. Sıfat Tamlaması + yardımcı fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller, VI. İsim Tamlaması + yardımcı fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller. Bu çalışmaların yanı sıra Türkiye Türkçesi sahasında da birleşik fiilleri merkeze alan çalışmalar yapılmıştır. Özbek (2013), "İhsan Oktay Anar'ın 'Suskunlar' Romanında Birleşik Fiiller" adlı çalışmasında söz konusu yapıları I. Bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, II. Bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, III. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller başlıkları içerisinde incelemiştir. Şirin (2025), "Nurullah Ataç'ın *Günce* Adlı Eserlerinden Oluşturulan Bütüncedeki Birleşik Fiil Yapıları" adlı makalesinde birleşik fiilleri, I. Fiil/isim + yardımcı fiiller, II. Deyimleşme ile oluşmuş birleşik fiiller olmak üzere iki grupta analiz etmiştir.

Bu çalışmada *Mübeyyen Der Fıḳh* (M) adlı eserdeki dinî birleşik fiiller incelenirken tarihî dinî metinlerin söz dizimi açısından karşılaştırmalı analizine imkân tanıyan Koç'un (2025) tasnif modeli esas alınmıştır. Koç'un tasnifi, birleşik fiilleri oluşturan unsurlar arasındaki söz dizimsel yapıları ayrıntılı biçimde ortaya koyması ve tarihî metinlerdeki farklı yapıların sistemli bir şekilde sınıflandırılmasına olanak sağlaması açısından tercih edilmiştir. Bu tercih sayesinde çalışmada elde edilen verilerin benzer çalışmalarla karşılaştırılabilirliği sağlanmış, ayrıca *Mübeyyen Der Fıḳh*'ın dinî birleşik fiil varlığına ilişkin özgün bulguların ortaya konulmasına katkıda bulunulmuştur. Çalışmada dinî söz varlığını ortaya koymak hedeflendiğinden, tasnifte birleşik fiili oluşturan ad unsurunun kendi içindeki yapısal söz dizimi temel alınmış, metne özgü bağlamsal çekimler ise aynı madde içerisinde tanıklanmıştır. Bu doğrultuda, eserin dinî söz varlığını yansıtan birleşik fiiller isim, isim tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama grubu ve sıfat fiil gruplarının esas ve yardımcı fiillerle kurduğu söz dizimsel ilişkiler bağlamında alt başlıklara ayrılarak gruplandırılmıştır. Metin içerisinde tespit edilen dinî birleşik fiiller salt istatistiksel veri olarak sunulmamış, bu fiillerin söz dizimsel bağlamlarının ve metin içindeki dağılımlarının takip edilebilmesi amacıyla her biri beyit numaralarına göre tanıklanmıştır.

2. İsim + Fiil Diziliminden Oluşanlar

2.1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller[1]

Bu başlık altında tespit edilen birleşik fiiller, bir ismin *bol-/eyle-/it-/ḳıl-/ol-* yardımcı fiillerinden biriyle birleşmesi sonucunda oluşmuştur. İsim + yardımcı fiille oluşan bu yapılarda isim unsuru genellikle birleşik fiildeki anlamsal yükü taşırken yardımcı fiilin işlevi, bu isim unsuruna hareket kazandırarak onu eyleme dönüştürmektir.

2.1.1. Bol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

ʻābid bol- "kulluk eden olmak" (M, 211), *arıḳsız bol-* "cünüp olmak" (M, 502), *cāyiz bol-* "dinen kabul edilebilir olmak" (M, 644, 1911, 2230), *cenābet bol-* "cünüp olmak" (M, 485), *cünüb bol-* "cünüp olmak" (M, 348, 1831), *farż bol-* "dinen yapılması emredilmek (M, 49, 376, 380, 513, 581, 702, 738, 746, 754, 1280, 1389, 1639), *fāsıḳī bol-* "günahkâr olmak" (M, 211), *fevt bol-* "kazaya kalmak" (M, 960, 1040), *ḫalīfe bol-* "halife olmak" (M, 167), *ḥarām bol-* "haram olmak" (M, 197, 1601), *ḥelāl bol-* "helal olmak" (M, 417, 1738, 1743, 1758, 2121, 2129, 2191), *iḳtidā bol-* "namaz esnasında imama uymak" (M, 795), *imām bol-* "imam olmak, imamlık yapmak" (M, 995, 1053), *kāfir bol-* "kafir olmak" (M, 171), *ḳażā bol-* "kazaya kalmak" (M, 980, 998, 1600), *mekrūh bol-* "dinen hoş görülmemek" (M, 888, 890, 902, 904, 907, 913, 926, 1021, 1435, 2128), *memnūʻ bol-* "dinen uygun olmamak" (M, 699), *meʼmūm bol-* "imama uymak" (M, 1061), *mubāḥ bol-* "dinen kabul olmak" (M, 1593), *muḥrim bol-* "ihrama girmek" (M, 1730[2], 1772, 1855, 2194), *mübtediʻ bol-* "ehl-i sünnet yolundan ayrılmak" (M, 182), *müstaḥab bol-* "sevap olmak" (M, 864, 1615), *pāk bol-* "temiz olmak" (M, 646), *revā bol-* "uygun olmak, (ibadet için) caiz olmak" (M, 701, 1020, 1115), *rūze bol-* "oruçlu olmak" (M, 468), *ṣāyim bol-* "oruçlu olmak" (M, 1885), *suʼāl bol-* "(kıyamet günü için) sorguya çekilmek" (M, 241), *şefīʻ bol-* "(birinin) bağışlanmasını istemek" (M, 245), *ṭāhir bol-* "temiz olmak" (M, 540), *vācib bol-* "vacip olmak" (M, 198, 772, 813, 1935, 1950), *zāhid bol-* "takva sahibi olmak" (M, 211), *ẕākir bol-* "(Kur'an) okuyan olmak" (M, 503), *ẓālimī bol-* "zulmeden olmak" (M, 211).

Tanıklar

> *"Niççe işdin* ***bolur cenābet****, bil, bat diyin barçasını, sin bat bil"* (M, 2004, s. 45). *"Kaç işten dolayı (insan) cenabet olur, bil, hepsini sana söyleyeyim sen (de) hemen öğren."*
>
> *"Yana tertīb igesi işitse,* ***fevt bolġan*** *namāz yād itse"* (M, 2004, s. 87). *"Yine tertib sahibi olan (kişi) (bunu) işitse, kazaya kalan namazını aklına getirse."*
>
> *"Başnı ḳırḳar yana* ***ḥelāl bolur****, niççe kün Mekke'de bu ḥāl bolur"* (M, 2004, s. 160) *"(Hacda) (ihramdan çıkmak için) saçını keser ve (bu eylem) helal olur, Mekke'de bu durum bir süre devam eder."*

2.1.2. Eyle- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

[1] Bu başlık içerisinde gruplandırılan *ḳażā ḳıl-, namāz ḳıl-, niyyet ḳıl-, ṭāʻat ḳıl-, vaḳt ḳıl-* birleşik fiilleri bazı örneklerde tamlama görünümü sunsa da tasnifte yapının kavramsal bütünlüğü esas alınmıştır.

[2] Metinde *maḥrem bol-* olarak kaydedilmiştir.

duʿā eyle- "dua etmek" (M, 2135), *edā eyle-* "dinî görevleri ifa etmek" (M, 998, 1256, 2034), *ḥarām eyle-* "dinî açıdan yasaklamak" (M, 735), *ıżṭıbāʿ eyle-* "ihramı sağ koltuk altından geçirip sağ kolu ve omuzu açık bırakmak" (M, 1992), *ifṭār eyle-* "oruç açmak, iftar yapmak" (M, 1492, 1557), *iḳāmet eyle-* "kamet getirmek" (M, 2085), *ḳurbān eyle-* "kurban ibadetini yerine getirmek" (M, 1788), *ḳurbānlıḳ eyle-* "kurban vazifesini yerine getirmek" (M, 1128), *mesḥ eyle-* "(abdest için) mesh etmek" (M, 571), *misvāk eyle-* "misvak kullanmak" (M, 1117), *namāz eyle-* "namaz kılmak" (M, 1118, 1192, 1197, 1203), *niyyet eyle-* "(bir ibadet için) niyet etmek, niyetlenmek" (M, 725, 1055, 1714, 1749, 1771, 2022, 2209), *pāk eyle-* "temizlemek, arındırmak" (M, 463), *ṣadḳa eyle-* "sadaka vermek" (M, 1906), *ṣalāt eyle-* "namaz kılmak" (M, 1270), *saʿy eyle-* "Kabenin doğu tarafında bulunan Safa ve Merve adlı iki tepe arasında Safa'dan başlamak üzere yedi defa gidip gelmek" (M, 2036), *secde eyle-* "secde etmek" (M, 758, 806, 857), *selām eyle-* "(namaz için) selam vermek" (M, 849, 1204), *ṭahārat eyle-* "temizlenmek, abdest almak" (M, 562), *taḫlīl eyle-* "(abdest için) hilallemek" (M, 655), *ṭavāf eyle-* "(hac için) tavaf eylemek" (M, 1748, 1999, 2001, 2020, 2177), *ṭavf eyle-* "(hac için) tavaf etmek" (M, 1984, 2009), *teyemmüm eyle-* "teyemmüm etmek" (M, 360, 651), *vużū eyle-* "temizlenmek, abdest almak" (M, 542, 568), *ẕibḥ eyle-* "kurban kesmek" (M, 1175, 1742, 1857, 2184), *ẓuhr eyle-* "öğle namazını kılmak" (M, 1085).

Tanıklar

> *"Tutmasa rüze,* ***eylese ifṭār****, bī-kefāret ḳażā bu kişige bar"* (M, 2004, s. 137) *"Oruç tutmasa ya da orucunu açsa, bu kişiye kefaretsiz (sadece) kaza orucu vardır."*
>
> *"Uşbu fiʿlinñge lāzım olġay ḳan, bu işinñge ḳoy* ***eylegil ḳurbān****"* (M, 2004, s. 163) *"Bu davranışın için kan akıtmak gerekir, bunun için (de) koyun kurban et!"*
>
> *"Ẓuhrda bar cemāʿat ol evḳāt,* ***eylesün ẓuhr*** *yalġuz ol evḳāt"* (M, 2004, s. 98) *"O vakit öğle namazı için cemaat varsa (cemaate uysun), yoksa öğle namazını yalnız kılsın."*

2.1.3. İt- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

cemāʿat it- "cemaatle namaz kılmak" (M, 1208), *daʿvat it-* "(peygamber için) davet etmek" (M, 141), *edā it-* "dinî vazifeleri yerine getirmek" (M, 1001, 2088, 2242), *ḥac it-* "hac ibadetini yerine getirmek" (M, 2230), *ḥarām it-* "haram etme, yasaklama" (M, 736), *iḳāmet it-* "kâmet getirmek" (M, 1029), *imām it-* "imam seçmek" (M, 202, 1243), *istilām it-* "Hacer'ül-esved'e el, yüz sürmek" (M, 2007), *ḳan it-* "kurban kesmek" (M, 1839, 1853), *mesḥ it-* "(abdest için) mesh etmek" (M, 580, 620), *namāz it-* "namaz kılmak" (M, 962, 1082), *niyyet it-* "niyet etmek, niyetlenmek" (M, 590, 649, 718, 737, 759, 1392, 1508), *pāk it-* "temizlenmek" (M, 452), *remy it-* "şeytan taşlamak" (M, 2148), *rükūʿ it-* "rükuya varmak" (M, 806), *saʿy it-* "Kabenin doğu tarafında bulunan Safa ve Merve adlı iki tepe arasında Safa'dan başlamak üzere yedi defa gidip gelmek" (M, 1721, 2029), *selām it-* "selam vermek" (M, 900), *şavṭ it-* "Kabe'nin etrafında bir tam tur dönmek" (M, 2034), *şefāʿat it-* "(birinin) bağışlanması için talepte bulunmak" (M, 261), *taḫlīl it-* "(abdest için) hilallemek" (M, 591), *ṭavāf it-* "(hac için) tavaf etmek" (M, 1841, 2040, 2154), *ṭavf it-* "(hac

için) tavaf etmek" (M, 1678), *tekfīr it-* "kafir saymak" (M, 172), *teyemmüm it-* "teyemmüm etmek" (M, 649), *ẕibḥ it-* "kurban etmek" (M, 1177, 1880, 2191).

Tanıklar

> *"Aṅ͡ga āḫırġı remy olur lāzım,* ***remy itip*** *Mekke'ge bolur 'āzım"* (M, 2004, s. 196) *"Ona sonuncu olarak şeytan taşlama (ibadeti) gerekli olur, taşlama ibadetini tamamlayıp Mekke'ye yönelir."*
>
> *"Niyyet ittim* ***teyemmüm itmek*** *üçün, tā namāzım maṅ͡ga mubāḥ olsun"* (M, 2004, s. 60) *"Namazımın bana mubah olması için niyet ettim teyemmüm etmeye."*

2.1.4. Ḳıl- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

'aṣr ḳıl- "ikindi namazını kılmak" (M, 695, 697), *du'ā ḳıl-* "dua etmek" (M, 1246, 1261, 1272), *edā ḳıl-* "dinî görevleri yerine getirmek" (M, 712, 714, 719, 985, 1000, 1067, 1190, 1267, 1272, 1364, 1428, 1499, 1538, 1590, 1621, 1668, 1734, 1741, 1757, 1761, 1836, 1934, 1937, 1967, 2019, 2030, 2035, 2050, 2052, 2086, 2088, 2095, 2123, 2135, 2139, 2141, 2180, 2190), *farż ḳıl-* "dinen zorunlu hâle getirmek" (M, 760, 1665), *fecr ḳıl-* "sabah namazını kılmak" (M, 685), *ġusl ḳıl-* "gusül abdesti almak" (M, 529, 1703, 2056), *ḥac ḳıl-* "hac ibadetini yerine getirmek" (M, 2226), *ḥalḳ ḳıl-* "saçı kazıtarak ihramdan çıkmak" (M, 2115), *hevā ḳıl-* "nefse uymak" (M, 182), *'ışā ḳıl-* "yatsı namazını kılmak" (M, 2088), *'ıyd ḳıl-* "bayram namazı kılmak" (M, 1489), *'ibādet ḳıl-* "ibadet etmek, Allah'a kulluk vazifesini gerçekleştirmek" (M, 1238, 1567, 2202), *iftār ḳıl-* "oruç açmak, iftar yapmak" (M, 1556, 1566), *iḳāmet ḳıl-* "kamet getirmek" (M, 1028), *iḳtidā ḳıl-* "imama uymak" (M, 792, 1082, 1106, 1109), *imām ḳıl-* "imam seçmek, önder seçmek" (M, 200, 1057, 1059, 1244), *istiġfār ḳıl-* "tövbe etmek" (M, 2136), *istilām ḳıl-* "Hacer'ül-esved'e el, yüz sürmek" (M, 2171), *istinşāḳ ḳıl-* "(abdest için) burna su çekmek" (M, 590), *i'tiḳād ḳıl-* "inanmak, iman etmek" (M, 64), *ḳan ḳıl-* "kan akıtmak, kurban kesmek" (M, 1762, 1786, 1793, 1800, 1804, 1815, 1818, 1823, 1837, 1843, 1846, 2128, 2186), *ḳażā ḳıl-* "(namaz için) kaza etmek, kazayı uygulamak" (M, 507, 961, 985, 999, 1008, 1026, 1621, 1784, 2180, 2192, 2193), *ḳırā'at ḳıl-* "kıraat etmek" (M, 1245), *ḳurbān ḳıl-* "kurban vazifesini yerine getirmek." (M, 1162, 1165, 1170, 1735, 1737, 1776, 1777, 1786, 1813, 1827, 1837, 1849, 1881, 2116, 2117, 2231), *mesḥ ḳıl-* "(abdest için) mesh etmek" (M, 611, 614, 615, 618, 619, 621, 633, 986), *mevcūd ḳıl-* "var etmek, yaratmak" (M, 77), *misvāḳ ḳıl-* "misvaklamak" (M, 588), *muṣallā ḳıl-* "(namaz kılmak için) seccade hâline getirmek" (M, 440), *nafaḳa ḳıl-* "nafaka etmek" (M, 1970), *nafl ḳıl-* "(namaz için) nafile namazı kılmak" (M, 699, 1076, 1118, 2063), *namāz ḳıl-* "namaz kılmak" (M, 356, 367, 396, 692, 708, 895, 1016, 1081, 1111, 1114, 1128, 1191, 1193, 1195, 1200, 1971, 2018, 2037), *niyyet ḳıl-* "niyet etmek" (M, 520, 648, 729, 1054, 1078, 1265, 1391, 1497, 1509, 1510, 1535, 1539, 1628, 1728), *pāk ḳıl-* "temizlemek, arındırmak" (M, 455), *pīşīn ḳıl-* "öğle namazını kılmak" (M, 1083), *rek'at ḳıl-* "(belli bir) rekat namaz kılmak" (M, 696), *ṣadaḳa ḳıl-* "sadaka etmek" (M, 2243), *ṣadḳa ḳıl-* "sadaka etmek" (M, 1178, 1869, 1885, 2236, 2244), *ṣalāt ḳıl-* "namaz kılmak" (M, 1193), *sa'y ḳıl-* "Kabenin doğu tarafında bulunan Safa ve Merve adlı iki tepe arasında Safa'dan başlamak üzere yedi defa gidip gelmek" (M, 1733, 1757, 1937, 1939, 2022, 2035, 2170), *secde ḳıl-*

"secde etmek" (M, 755, 800, 804, 805, 806, 855, 856, 875), *selām ḳıl-* "selam vermek" (M, 1111), *şavṭ ḳıl-* "Kabe'nin etrafında bir tam tur dönmek" (M, 2007), *ta'abbüt ḳıl-* "(Allah'a) kulluk etmek" (M, 1222), *ṭā'at ḳıl-* "ibadet etmek, kulluk etmek" (M, 193, 1648), *ṭahārat ḳıl-* "temizlenmek, abdest almak" (M, 323, 540, 558, 640, 1703), *taḫlīl ḳıl-* "(abdest için) hilallemek" (M, 598, 599), *ṭavāf ḳıl-* "(hac için) tavaf etmek" (M, 1955, 1996, 1998, 2041, 2129), *ṭavf ḳıl-* "(hac için) tavaf etmek" (M, 1958, 2001, 2003, 2039, 2175), *telbiye ḳıl-* "telbiye getirmek" (M, 2103, 2168), *tevbe ḳıl-* "tövbe etmek" (M, 1968), *teyemmüm ḳıl-* "teyemmüm etmek" (M, 635, 641, 644, 645, 657), *tilāvet ḳıl-* "Kur'an okumak" (M, 693), *'umre ḳıl-* "umre ibadetini yapmak" (M, 1731, 1756, 2151), *vaḳt ḳıl-* "vakit namazını kılmak" (M, 999), *vitr ḳıl-* "vitir namazını kılmak" (M, 1203, 1228), *vużū ḳıl-* "abdest almak" (M, 539, 625), *żam ḳıl-* "(Fatiha'dan sonra) bir sure okumak" (M, 776, 778), *ẕibḥ ḳıl-* "kurban kesmek" (M, 1743, 1747, 2239, 2240), *zinde ḳıl-* "(kıyametten sonra) diriltmek, canlandırmak" (M, 233).

Tanıklar

> *"Uşbu yaŋlıġ anı edā ḳılıŋız, ötegendin kiyin* ***du'ā ḳılıŋız****"* (M, 2004, s. 116). *"(Bahsedilen bu ibadetleri) işte bu şekilde ifa ediniz, (ibadeti) yerine getirdikten sonra* ***dua ediniz****."*
>
> *"Bil, cünüb* ***ġusl ḳılmasun*** *fi'l-ḥāl, ḳılsun elbette bir zamān ihmāl"* (M, 2004, s. 49) *"Bil ki cünüp olan hemen gusül abdesti almasın, bir süre (abdest) almayı ihmal etsin."*
>
> *"****Secde ḳılmaḳta*** *tiz ü ilgiŋ ü baş, ḳoy u ḳopmaḳta 'aks, iy ḳardaş"* (M, 2004, s. 78) *"Ey kardeş! Secde ederken dizini, elini ve başını (yere koy), kalkarken de aksini (yap)."*

2.1.5. Ol- yardımcı fiiliyle kurulanlar:

bid'at ol- "dine uygun olmayan tutum sergilemek" (M, 449), *cāyiz ol-* "dinen geçerli olmak" (M, 212, 668, 1010, 1052, 1249, 1591, 1676, 2111, 2114), *cünüb ol-* "cünüp olmak" (M, 489), *farż ol-* "(dinî açıdan) yapılması gerekli olmak" (M, 2208), *ḫam ol-* "rükû etmek" (M, 750), *ḥarām ol-* "haram olmak" (M, 1549), *ḥaşr ol-* "(kıyamet için) toplanmak, bir araya gelmek" (M, 234), *imām ol-* "imam olmak" (M, 212, 213, 1052), *kāfir ol-* "kâfir olmak" (M, 1546), *mubāḥ ol-* "caiz olmak" (M, 649, 881), *muḥrim ol-* "ihramda olmak" (M, 2168, 2192, 2193), *münkir ol-* "inkârcı olmak" (M, 117, 294), *müslim ol-* "Müslüman olmak" (M, 1546), *nīm-müzd ol-* "yarım sevap olmak" (M, 743), *revā ol-* "caiz olmak" (M, 880), *sāḳıṭ ol-* "(dinen) geçersiz olmak, hükümsüz olmak" (M, 1007, 1183, 1462, 1463), *ṣevāb ol-* "sevap olmak" (M, 20), *sünnet ol-* "Hz. peygamberin söz ve davranışlarına uymak" (M, 448, 586, 843, 848, 1190, 1192, 1202, 1213, 1224, 1242, 1954, 1962, 2056, 2116), *şerīk ol-* "cemaat olmak" (M, 804), *vācib ol-* "vacip olmak" (M, 10, 448, 526, 797, 807, 1030, 1146, 1161, 1465, 1621, 1937, 1946, 2034).

Tanıklar

> *"Ger müyesser imes sa͡ŋga turmaḳ,* ***cāyiz oldı*** *bu vaḳt olturmaḳ"* (M, 2004, s. 92). *"Eğer senin için ayakta durmak mümkün değilse, bu durumda (namazını) oturarak (kılmak) caiz oldu."*
>
> *"Baġlap iḥrām* ***muḥrim olġanda****, ḳılmasun telbiye bülend anda"* (M, 2004, s. 198). *"İhram bağlayıp ihrama girdiğinde, o esnada yüksek sesle telbiye getirmesin."*
>
> *"Ġusl ḳıl çün yavuşsa vaḳt-ı zevāl,* ***sünnet oldı*** *bu ġusl, sin yād al"* (M, 2004, s. 188). *"Öğle vakti yaklaştığında gusül abdesti al, (bu vakitte alınan) gusül sünnet oldu, aklında tut."*

2.2. Bir Yanı İsim Bir Yanı Esas Fiil Olan Birleşik Fiiller[3]

Bu yapıda kurulan birleşik fiiller, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin belirli şekil bilgisi kalıpları içinde bir esas fiil ile birleşerek kalıplaşmasının yanında, anlamca da kayma ve kalıplaşmaya uğrayıp deyim niteliği kazanmasıyla oluşmuştur (Korkmaz, 2022, s. 201). Bu türde kurulan birleşik fiillerde isim unsuru ekli veya eksiz olabilir, cümleye göre isim unsurunun aldığı ek değişebilir (Özkan, 2013, s. 25). İncelenen *Mübeyyen Der Fıḳh* adlı eserde de ibadetlere yönelik dinî pratiklerin aktarılmasında söz konusu yapıdan sıklıkla istifade edilmiştir.

2.2.1. Aç- esas fiiliyle kurulanlar:

aġız aç- "oruç açmak; oruç bozmak" (M, 1550), *işik aç-* "(Hz Muhammed için) şefaat için önderlik etmek" (M, 244).

Tanıklar

> *"Bu iki ay* ***aġız açarnı*** *unut, ara açılsa yana baştın tut"* (M, 2004, s. 142). *"Bu iki ay süresince orucunu bozmayı aklından çıkar, (eğer) araya boşluk girerse yeniden tut."*

2.2.2. Açıl- esas fiiliyle kurulanlar:

aġız açıl- "oruç açılmak; oruç bozulmak" (M, 1523).

Tanıklar

> *"Yā seher kiçe nimeī yise͡ŋgiz, yā kün olturdı dip* ***açılsa aġız****"* (M, 2004, s. 138). *"Ya gece seher vakti (sanıp) bir şeyler yeseniz ya da güneş battı deyip oruç açsanız."*

2.2.3. At- esas fiiliyle kurulanlar:

taş at- "şeytan taşlamak" (M, 1942, 1943, 1944, 1945, 1962, 2097, 2101, 2104, 2107, 2109, 2112, 2130, 2134, 2134, 2138, 2145).

Tanıklar

[3] Bu başlık içerisinde gruplandırılan *zekāt bir-, ẓuhr öte-, ṭahārat sın-, ḳażā tut-* birleşik fiilleri bazı örneklerde tamlama görünümü sunsa da tasnifte yapının kavramsal bütünlüğü esas alınmıştır.

*"Sünnet oldı bu **taş atar** eyyām, kiçeler bol Minā'da ol hengām"* (M, 2004, s. 177). *"Şeytan taşlanan zamanlarda Mina'da gecelemek sünnettir, (bu yüzden) geceleri (orada) bulun."*

2.2.4. Ayt-/Ayıt- esas fiiliyle kurulanlar:

du'ā ayt- "dua etmek" (M, 2028), *iḳāmet ayıt-* "kâmet getirmek" (M, 2062), *lā ḥavle ayt-* "lâ havle çekmek" (M, 1032), *ṣalavāt ayt-* "salavat getirmek" (M, 1189), *tekbīr ayt-* "tekbir getirmek" (M, 1108, 1112, 1122, 1123, 1987, 2136), *tekbīrāt ayt-* "tekbirler getirmek" (M, 1106), *telbiye ayt-* "telbiye getirmek" (M, 1772, 1915, 1916, 2049, 2081), *tesbīḥ ayt-* "tesbih çekmek" (M, 865).

Tanıklar

> *"'Iyd-ı 'aẓḥāda **aytıñgız tekbīr**, barısın aytayın sañga bir bir"* (M, 2004, s. 102). *"Kurban bayramında tekbir getiriniz, (bu tekbirin kurallarının) hepsini sana bir bir söyleyeyim."*

2.2.5. Aytıl- esas fiiliyle kurulanlar:

ḳāmet aytıl- "kâmet getirilmek" (M, 1027).

Tanıklar

> *"Özgelerde eẕān imes ḥācet, eger **aytılsa** bes-turur **ḳāmet**"* (M, 2004, s. 94). *"Diğer zamanlarda ezan okumaya gerek yoktur, ancak kamet getirilmesi uygundur."*

2.2.6. Baġla- esas fiiliyle kurulanlar:

iḥrām baġla- "ihrama girmek" (M, 1675, 1676, 1687, 1693, 1696, 1699, 1700, 1703, 1748, 1751, 1752, 1756, 1759, 1766, 1978, 2168, 2181).

Tanıklar

> *"Yana mīḳātḳa kilip, **iḥrām, baġlaban** yolġa tüşsün ol hengām"* (M, 2004, s. 154). *"Yine mîkât sınırına gelip ihrama girerek o vakit (Mekke'ye doğru) yola koyulsun."*

2.2.7. Baḳ- esas fiiliyle kurulanlar:

ḳıbleġa baḳ- "kıbleye yönelmek" (M, 702).

Tanıklar

> *"Boldı bir farż **ḳıbleġa baḳmaḳ**, şarṭtur, şer' sözidür mundaḳ"* (M, 2004, s. 65). *"Kıbleye doğru yönelmek farz oldu, şeriatın sözü de böyledir."*

2.2.8. Bil- esas fiiliyle kurulanlar:

revā bil- "caiz görmek" (M, 618).

Tanıklar

> *"Līk çūrabḳa mesḥ sin ḳılma, latta dik nimege* ***revā bilme****"* (M, 2004, s. 57). *"Ancak çorap üzerinden mesh etme, bez parçası gibi şeyler üzerinden mesh etmeyi caiz görme."*

2.2.9. Bir- esas fiiliyle kurulanlar:

fidye bir- "çeşitli nedenlerle tutulmayan her oruç için çalışma gücü olmayan kişilere verilen nakdî bedel ibadetini gerçekleştirmek" (M, 1597, 1599, 1635), *ḳan bir-* "kurban kesmek, kesilecek kurbanın bedelini vermek" (M, 2212), *kefāret bir-* "kefareti ödemek" (M, 1557), *'öşr bir-* "toprak mahsüllerinden verilmesi gereken zekâtı vermek" (M, 1446, 1447, 1448), *ṣadaḳa bir-* "sadaka vermek" (M, 1891), *ṣadḳa bir-* "sadaka vermek" (M, 1868, 1889), *tevfīḳ bir-* "Allah'ın darda kalan kullarına yardım etmesi" (M, 1278), *zekāt bir-* "zekât vermek" (M, 1291, 1292, 1311, 1312, 1315, 1328, 1330, 1331, 1333, 1335, 1339, 1343, 1356, 1358, 1367, 1411, 1422, 1424, 1425, 1434, 1445).

Tanıklar

> *"Ḳıymetini tamām* ***ṣadaḳa birür****, mes'ele bilge sin ki mundaḳ irür"* (M, 2004, s. 171). *"Kıymetini tamamıyla sadaka verir, bilesin ki mesele böyledir."*
>
> *"Yana ḥuccāc birle ġāzīler,* ***bir zekāt****, olsalar faḳīr eger"* (M, 2004, s. 129). *"Yine hacılar ve gaziler fakir olurlarsa (onlara) zekât ver."*

2.2.10. Çıḳ- esas fiiliyle kurulanlar:

iḥrāmdın çıḳ- "ihramdan çıkmak" (M, 1767, 1844, 2179), *rükū'dın çıḳ-* "rükûdan doğrulmak" (M, 837).

Tanıklar

> *"****Çıḳmas iḥrāmdın*** *bu nev' kişi, ḳılmaġunça yana bu ṭavf işi"* (M, 2004, s. 167). *"Bu durumdaki kişi yeniden tavaf etmezse ihramdan çıkmaz."*

2.2.11. Di- esas fiiliyle kurulanlar:

eẕān di- "ezan okumak" (M, 1018, 1022, 1023, 1024), *ḥayy'alātın di-* "haydi namaza, haydi, kurtuluşa davetlerini söylemek, ezan okumak" (M, 1032), *ḳāmet di-* "kamet getirmek" (M, 1021), *ṣalavāt di-* "salavat getirmek" (M, 939, 2013, 2075), *selām di-* "selam vermek" (M, 809, 1191), *tekbīr di-* "tekbir getirmek" (M, 828, 836, 922, 1097, 1101, 1188), *tekbīrāt di-* "tekbirler getirmek" (M, 829, 1187), *telbiye di-* "telbiye getirmek" (M, 1771, 1914), *tesbīḥ di-* "tespih etmek" (M, 752, 757, 1205), *ẕikr di-* "zikir çekmek" (M, 886).

Tanıklar

> *"Ḳıl ri'āyet munı* ***eẕān dirde****, biyik ün birle diñg biyik yirde"* (M, 2004, s. 93). *"Ezan okurken buna uy; yüksek yerde yüksek sesle oku."*

2.2.12. Diyil- esas fiiliyle kurulanlar:

tekbīr diyil- "tekbir getirilmek" (M, 2025).

Tanıklar

> *"Her ḳaçan kim **diyilse** bir **tekbīr**, bu oḳuġuluḳ oḳuġay sin bir"* (M, 2004, s. 184). *"Her ne zaman tekbir getirilse, okunması gerekeni sen (de) okuyacaksın."*

2.2.13. Ḳavuştur- esas fiiliyle kurulanlar:

ilig ḳavuştur- "elleri bağlamak, kıyamda durmak" (M, 1102).

Tanıklar

> *"Līk āḫırıda **ḳavuştur ilig**, kirek ilge bularnı bilmeklik"* (M, 2004, s. 100). *"Ancak sonunda ellerini bağla (kıyamda dur), Müslümanlar için bunları bilmek şarttır."*

2.2.14. Kiltür/kitür- esas fiiliyle kurulanlar:

īmān kiltür- "iman etmek" (M, 38, 47, 118, 281, 287), *īmān kitür-* "iman etmek" (M, 276), *secdeī kiltür-* "bir secde etmek, bir secdeye varmak" (M, 801), *secde kiltür-* "secde etmek" (M, 811).

Tanıklar

> *"Budur **īmān** Ḫudā'ġa **kiltürmek**, şirk çirigin żamīrdin sürmek"* (M, 2004, s. 5). *"Allah'a iman etmek ve şirk ordusunu gönülden çıkarmaktır iman."*

2.2.15. Kir- esas fiiliyle kurulanlar:

rüknlerge kir- "namazın rükünlerinden birini ifa etmek" (M, 838).

Tanıklar

> *"**Rüknlerge kirerge**, çıḳmaḳḳa, didiler intiḳāl mundaḳḳa"* (M, 2004, s. 76). *"Rükünlere girmeye, çıkmaya "intikâl" dediler."*

2.2.16. Kör- esas fiiliyle kurulanlar:

kerāhiyyet kör- "mekruh olarak kabul etmek" (M, 1581), *vācib kör-* "dinen yapılması gerekli eylemleri (vacip) saymak" (M, 752).

Tanıklar

> *"Tartsaŋ̄ ger devā üçün sürme, bu 'amelni **kerāhiyyet körme**"* (M, 2004, s. 144). *"Sağlık için gözüne sürme çekersen, bu eylemi mekruh olarak kabul etme."*

2.2.17. Köter- esas fiiliyle kurulanlar:

cenāze köter- "cenazeyi kaldırmak" (M, 1200).

Tanıklar

> *"Çün **cenāze köterseler** munı bil, ḳıla durġan namāz ḳaṭ' itkil"* (M, 2004, s. 109). *"Her ne zaman cenaze kaldırsalar şunu bil ki kılmakta olduğun namazı yarıda bırak."*

2.2.18. Ḳur- esas fiiliyle kurulanlar:

baġdaş ḳur- "(namaz için) ayaklar çapraz şekilde üst üste konularak oturmak" (M, 899).

Tanıklar

> *"Çömçenip yana it dik olturmaḳ, yana* ***baġdaş*** *ayaġlarıñ* ***ḳurmaḳ****"* (M, 2004, s. 82). *"Çömelip köpek gibi oturmak, yine bağdaş kurmak."*

2.2.19. Oḳu- esas fiiliyle kurulanlar:

daʿvat oḳu- "dualar etmek" (M, 606), *duʿā oḳu-* "dua etmek" (M, 1190, 1225, 1267, 1973, 1976, 2012, 2030, 2053, 2095, 2109, 2116), *ḫuṭbe oḳu-* "dinî vaaz vermek" (M, 2045, 2058, 2059, 2059, 2132).

Tanıklar

> *"Bolsa ẕi'l-ḥicce ayıdın yitti kün, ẓuhr ötep* ***ḫuṭbe*** *imām* ***oḳusun****"* (M, 2004, s. 186). *"Zil-hicce ayının yedinci gününde imam öğle namazını kılıp hutbe versin."*

2.2.20. Öte- esas fiiliyle kurulanlar:

ʿaṣr öte- "ikindi namazı kılmak" (M, 2061), *farż öte-* "farz namazını kılmak" (M, 1063), *ḥac öte-* "hac ibadetini ifa etmek" (M, 2206, 2209, 2221), *ikkinçi öte-* "ikinci rekatı eda etmek" (M, 1218), *nafl öte-* "nafile namazı kılmak" (M, 1062), *namāz öte-* "namaz kılmak, namaz borcunu ödemek" (M, 359, 558, 657, 684, 820, 1042, 1095, 1127, 1165, 1216, 1242, 1252, 1709, 1973, 2016, 2017, 2042, 2051, 2156), *vitr öte-* "vitir namazı kılmak" (M, 683), *ẓuhr öte-* "öğle namazını kılmak" (M, 1087, 2045, 2061, 2066).

Tanıklar

> *"Ay tutulġanda hem* ***namāz ötegil****, munda yalġuz namāz öter sin bil"* (M, 2004, s. 102). *"Ay tutulduğunda da namaz eda et, burada namazı yalnız kılacağını bil."*
>
> *"****Ötegil vitr*** *soñgra ḫuftendin, vitr edāsı kiyin bolur andın"* (M, 2004, s. 63). *"Yatsı namazından sonra vitir namazını eda et, vitir namazının edası ondan sonra olur."*

2.2.21. Sın- esas fiiliyle kurulanlar:

rūze sın- "oruç bozulmak" (M, 1521), *ṭahārat sın-* "abdest bozulmak" (M, 565), *teyemmüm sın-* "teyemmüm abdesti bozulmak" (M, 662), *vużū sın-* "abdesti bozulmak" (M, 611, 623).

Tanıklar

> *"Unutup yise yā cimāʿ itse,* ***sındı*** *dip* ***rūze*** *köñglige yitse"* (M, 2004, s. 139). *"(Kişi oruçlu olduğunu) unutup yemek yese ya da cinsel münasebette bulunsa, orucum bozuldu diyerek düşünse"*

2.2.22. Sındur- esas fiiliyle kurulanlar:

vużū sındur- "abdesti sakatlamak; abdesti bozmak" (M, 957).

Tanıklar

> *"Ḳaṣd birle **vużūnı sındurmaḳ**, müfsid oldı bu fi'l, bil mundaḳ"* (M, 2004, s. 87). *"Kasten abdesti sakatlamak, (abdesti) bozan eylemlerden biridir, böyle bil."*

2.2.23. Tap- esas fiiliyle kurulanlar:

ṣevāb tap- "sevap kazanmak" (M, 2258).

Tanıklar

> *"Tā bu iştin **ṣevāb tapḳaylar**, 'afv ẕeylini maṅga yapḳaylar"* (M, 2004, s. 205). *"Bu kitaptan sevap kazansınlar, (hatam varsa) affedicilik örtüsünü bana örtsünler."*

2.2.24. Tart- esas fiiliyle kurulanlar:

mesḥ tart- "mesh etmek" (M, 592).

Tanıklar

> *"**Mesḥ** ikki ḳulaġıṅga **tartıp**, eylegey sin ri'āyet-i tertīb"* (M, 2004, s. 54). *"İki kulağını mesh edip, abdesti tamamlamak için tertibe uyacaksın."*

2.2.25. Tur- esas fiiliyle kurulanlar:

du'āġa tur- "duaya durmak, dua etmek" (M, 2142), *tik tur-* "kıyama durmak" (M, 859).

Tanıklar

> *"Çün tükense üçünçi remy-i cimār, bu maḥal sin **du'āġa turmay** bar"* (M, 2004, s. 195). *"Üçüncü kez şeytan taşlama bitse, sen duaya durmadan oradan git."*

2.2.26. Tut- esas fiiliyle kurulanlar:

'ivaż tut- "orucu kaza olarak ödemek" (M, 1544), *ḳażā tut-* "kaza orucu tutmak" (M, 1519, 1530, 1587, 1596, 1598, 1621), *rūze tut-* "oruç tutmak, oruç ibadetini gerçekleştirmek" (M, 1480, 1488, 1491, 1492, 1511, 1536, 1551, 1566, 1592, 1594, 1601, 1616, 1739, 1740, 1745, 1747, 1883).

Tanıklar

> "*Sin ḳażā rūze içre bil mundaḳ, bardur ol künge kün **'ivaż tutmaḳ***" (M, 2004, s. 141). *"Sen kaza orucu konusunu böyle bil, (kaçırılan orucu) günü gününe kaza tut."*

2.2.27. Tüş- esas fiiliyle kurulanlar:

cehennemġa tüş- "cehenneme girmek" (M, 260), *dūzaḫḳa tüş-* "cehenneme girmek" (M, 258).

Tanıklar

> *"**Tüşse** ger mü'minī **cehennemġa**, günehiçe ḳalur uşol ġamġa"* (M, 2004, s. 25). *"Eğer bir mümin cehenneme girse bile günahı kadar azap çeker."*

2.2.28. Yi- esas fiiliyle kurulanlar:

rūze yi- "orucu bozmak; oruç tutmamak" (M, 985, 1555, 1582, 1584, 1585, 1589, 1590, 1591, 1593, 1595).

Tanıklar

> *"Bir ḳarıdur ki yoḳ aṅ͡ga ḳuvvat, bar revā, **rūze yise** ol ḥālat"* (M, 2004, s. 145). *"Bir yaşlı kişinin kuvveti kalmamışsa, o durumda oruç tutmamak (ona) (dinen) caizdir."*

3.İsim Tamlaması + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

3.1. Türkçe İsim Tamlaması + Yardımcı Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

3.1.1. Türkçe isim tamlaması + eyle- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

farż ṭavfını eyle- "haccın farz olan tavafını gerçekleştirmek" (M, 1865).

Tanıklar

> *"Salsa yā alsa yā ṭahāratsız**, farż ṭavfını eylese** biliṅ͡giz"* (M, 2004, s. 169). *"(İhrama girmiş kişi) (vücudundan) bir şey koparsa, ya da kesse, farz tavafını abdestsiz yapsa, şunu bilin"*

3.1.2. Türkçe isim tamlaması + ḳıl- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

farż ṭavfını ḳıl- "haccın farz olan tavafını ifa etmek" (M, 1830), *ḫalḳ işi ḳıl-* "saçlarını kazıtarak ihramdan çıkmak" (M, 1767), *ḫuften namāzı ḳıl-* "yatsı namazını kılmak" (M, 668), *rūzening niyyetini ḳıl-* "oruç için niyet etmek" (M, 1504, 1507), *ṭavf işi ḳıl-* "tavafın gerekliliklerini yerine getirmek" (M, 1844), *teheccüd namāzını ḳıl-* "gece namazını kılmak" (M, 1223, 1227), *teyemmüm işini ḳıl-* "teyemmüm abdesti almak" (M, 650), *'umrening sa'y u ṭavfı ḳıl-* "umre ibadetini ifa etmek" (M, 1732, 1834), *'umre vü ḥacnıṅ͡g işlerin ḳıl-* "umre ve hac ibadetinin gerekliliklerini yerine getirmek" (M, 1783), *vużū işlerini ḳıl-* "abdest amellerini gerçekleştirmek" (M, 605), *ziyāret ṭavāfı ḳıl-* "ziyaret tavafı etmek" (M, 1845, 2176).

Tanıklar

> *"Cāyiz oldı bu ṣubḥ bolsa saḥūr, munda **ḫuften namāzı ḳılsa** bolur"* (M, 2004, s. 61). *"Bu sabah olana dek sahur yapmak caizdir, bu vakit içerisinde yatsı namazı kılmak da mübahtır."*
>
> *"Yana ikki iligni tofraḳḳa, ur **teyemmüm işini ḳılmaḳḳa**"* (M, 2004, s. 60). *"Teyemmüm abdesti almak için iki elini toprağa vur."*

3.2. Türkçe İsim Tamlaması + Esas Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

3.2.1. Türkçe isim tamlaması + baḳ- esas fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

şer‘ sözige baḳ- "şeriata uymak" (M, 727).

Tanıklar

> *"Kim ki ol **şer‘ sözige baḳtı**, vaḳtı olsa itsün īn vaḳtı"* (M, 2004, s. 67). *"Her kim ki şeriatın buyruklarına uysa, vakti geldiğinde bu (niyeti) de etsin."*

3.2.2. Türkçe isim tamlaması + bir- esas fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

ticāret zekātını bir- "ticaret zekâtını vermek" (M, 1374).

Tanıklar

> *"Sūd üçün sāyime ger aldıng̃, bil, sin **ticāret zekātını birgil**"* (M, 2004, s. 126). *"Eğer kâr etmek için hayvan aldıysan, bil ki ticaret zekâtını vermelisin."*

3.2.3. Türkçe isim tamlaması + di- esas fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

rükū‘ tekbīrin di- "rükû tekbirini getirmek" (M, 1105), *rükū‘ tesbiḥin di-* "rükû hâlinde söylenen zikir ifadelerini söylemek" (M, 841), *secde tesbīhini di-* "secde hâlindeyken söylenen zikir ifadelerini okumak" (M, 846).

Tanıklar

> *"Yana **digil rükū tekbīrin**, yād tut şer‘ ehli taḳrīrin"* (M, 2004, s. 100). *"Yine rükû tekbirini getir, şeriat ehlinin beyanını aklında tut."*

3.2.4. Türkçe isim tamlaması + öte- esas fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

ḥac işini öte- "hac ibadetini gerçekleştirmek" (M, 2216), *istiḫāre namāzını öte-* "istihare namazı kılmak" (M, 1263), *tang̃ namāzın öte-* "sabah namazını kılmak" (M, 666, 2089).

Tanıklar

> *"Kiçe ol yirde oḳ tavaḳḳuf ḳıl, **tang̃ namāzın** ḳaranġuda **ötegil**"* (M, 2004, s. 191). *"Gece tam o yerde durakla, sabah namazını ise karanlıkta ifa et."*

3.2.5. Türkçe isim tamlaması + tut- esas fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

‘arfe rūzesi tut- "arife orucu tutmak" (M, 1606), *ramażan ṣavmı tut-* "ramazan orucu tutmak" (M, 1508), *ramażānnıng̃ ḳażāsı tut-* "ramazan orucunun kazasını tutmak" (M, 1623).

Tanıklar

> *"Niyyet ittim **tutarnı** bu tünde, **ramażan ṣavmı** tang̃lalıḳ"* (M, 2004, s. 138). *"Ertesi günün ramazan orucunu tutmak için, bu gece niyet ettim."*

3.3. Farsça İsim Tamlaması + Yardımcı Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

3.3.1. Farsça isim tamlaması + bol- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

nāḳış-ı vużū bol- "abdesti bozmak" (M, 410), *ṣāḥib-i tertīb bol-* "tertib sahibi olmak" (M, 997), *şarṭ-ı vücūb bol-* "(bir ibadetin) kişiye borç olması" (M, 1646).

Tanıklar

> *"Ol yiriŋ̄ ḳanġa ḥükm bu bolġay, kim alar* ***nāḳış-ı vużū bolġay****"* (M, 2004, s. 38). *"O irin ve kana hüküm bu olur ki onlar abdesti bozar."*

3.3.2. Farsça isim tamlaması + eyle- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

ḥükm-i şer' eyle- "şeriat hükümlerini uygulamak" (M, 1068), *ri'āyet-i tertīb eyle-* "(abdest için) düzene riayet etmek" (M, 592).

Tanıklar

> *"Pād-şāh olġay anda, yā nāyib,* ***ḥükm-i şer' eylegey*** *ḳażā manṣıb"* (M, 2004, s. 97). *"Orada padişah ya da vekili bulunur, kaza makamı da şerî hüküm eder."*

3.3.3. Farsça isim tamlaması + it- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

maḥż-ı luṭf it- "saf iyilikte bulunmak" (M, 262), *rükn-i nā-tamām it-* "rüknü tamamlamamak, eksik bırakmak" (M, 900), *ṭavāf-ı ṣadr it-* "sadr tavafını etmek" (M, 2153), *ṭavāf-ı vidā' it-* "veda tavafını etmek" (M, 2155).

Tanıklar

> *"Sin* ***ṭavāf-ı vidā' itkende****, reml ü sa'y ḳılmaġıl anda"* (M, 2004, s. 196). *"Sen veda tavafını yaptığında, orada remel ve say ibadetini yapma."*

3.3.4. Farsça isim tamlaması + ḳıl- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

edā-yı farż ḳıl- "(hac için) farz olan ibadeti yerine getirmek" (M, 1672), *farż-ı ṭavfī ḳıl-* "farz tavafını yerine getirmek" (M, 1761), *'ıyd-ı ażḥā namāzını ḳıl-* "kurban bayramı namazını kılmak" (M, 1163), *ifsād-ı rūze ḳıl-* "oruç bozmak" (M, 1603), *iftār-ı rūze ḳıl-* "oruç açmak" (M, 1520), *istilām-ı ḥacer ḳıl-* "Hacer'ül-esved'e el, yüz sürmek" (M, 1727, 2020), *ḳaṣd-ı ifṭār ḳıl-* "kasıtlı olarak orucu bozmak" (M, 1539), *niyyet-i ḥacnı ḳıl-* "hac niyetini etmek" (M, 1749), *niyyet-i ṣavm ḳıl-* "oruç tutmaya niyet etmek" (M, 1603), *niyyet-i ṭavāf-ı ḳudūm ḳıl-* "Kudum tavafına niyet etmek" (M, 1991), *remy-i cimār ḳıl-* "şeytan taşlamak" (M, 2144, 2149), *secde-i sehv ḳıl-* "sehiv secdesi kılmak" (M, 815), *şürū'-ı namāz ḳıl-* "namaz kılmaya başlamak" (M, 877), *ṭavāf-ı ḳudūm ḳıl-* "kudüm tavafını etmek" (M, 1733, 2124), *ṭavāf-ı vidā' ḳıl-* "veda tavafı etmek" (M, 1949).

Tanıklar

> *"****Niyyet-i ḥacnı ḳılsaŋ̄*** *ol furṣat, yoḳ ise 'aks eylesēŋ̄ niyyet"* (M, 2004, s. 159). *"O fırsatta haccetmeye niyet etsen, yoksa niyeti değiştirsen."*
>
> *"Reml ü sa'y munda yoḳ ḥācet,* ***ḳıl ṭavāf-ı vidā'*** *bu furṣat"* (M, 2004, s. 176). *"Burada remel ve say yapmaya gerek yoktur, bu vakitte veda tavafını et."*

3.3.5. Farsça isim tamlaması + ol- yardımcı fiili diziliminden oluşan birleşik fiiller:

farż-ı 'ayn ol- "(dinî açıdan) yapılması gerekli olmak" (M, 30), *terk-i niyyetlıḳ ol-* "niyet etmeyi terk etmek, niyetsiz kalmak" (M, 1474).

Tanıklar

> *"Ger bu üç işni ḳılmasaŋ kündüz,* ***terk-i niyyetlıḳ olsa****, budur söz"* (M, 2004, s. 135). *"Gündüz eğer bu üç işi yapmazsan, niyeti terkedersen hüküm budur"*

3.4. Farsça İsim Tamlaması + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller

3.4.1. Farsça isim tamlaması + baġla- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

iḥrām-ı dāḫil-i mīḳāt baġla- "mîkât sınırları içerisinde ihrama girmek" (M, 1694).

Tanıklar

> *"Kim ki* ***iḥrām-ı dāḫil-i mīḳāt, baġlasa****, yanmayın uşal evḳāt"* (M, 2004, s. 154). *"Her kim ki mîkât sınırları içerisinde ihrama girerse, o vakitlerde geri dönmeden…"*

3.4.2. Farsça isim tamlaması + bil- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

müsteḥaḳ-ı zekāt bil- "zekât verilebilir olarak kabul etmek" (M, 1410).

Tanıklar

> *"Bu ṣıfat ḳarżlıḳ ki didim at,* ***bil*** *bu medyūnnı* ***müstaḥaḳ-ı zekāt****"* (M, 2004, s. 129). *"Adını borçlu olarak nitelediğim bu kişiyi, zekât verilebilir olarak kabul et."*

3.4.3. Farsça isim tamlaması + bir- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

ṣadḳa-i fıṭrnı bir- "fitre vermek" (M, 1140, 1157).

Tanıklar

> *"****Ṣadḳa-i fıṭrnı*** *özüŋdin* ***bir****, şer' kimdin yana munı bir, dir"* (M, 2004, s. 104). *"Fitreyi kendi adına ver, şeriat kim için vermeni söylerse (onu da) ver."*

3.4.4. Farsça isim tamlaması + kiltür- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

secde-i sehv kiltür- "sehiv secdesini kılmak" (M, 816, 822).

Tanıklar

> *"Yana ger terk bolsa her vācib,* ***secde-i sehv kiltür****, iy ṭālib"* (M, 2004, s. 74). *"Eğer herhangi bir vacip terk edilirse, sehiv secdesi kıl, ey hakikati arayan."*

3.4.5. Farsça isim tamlaması + öte- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

ḥacc-ı farż öte- "farz olan hac ibadetini ifa etmek" (M, 2222), *namāz-ı çāşıt öte-* "kuşluk vakti namazını eda etmek" (M, 1215).

Tanıklar

> *"Afḍal oldı bu işte işitkil,* ***ḥacc-ı farż ötegenni*** *nāyib ḳıl"* (M, 2004, s. 202). *"Bu işte en faziletlinin kim olduğunu işit, farz haccını eda edeni vekil tayin et."*

4. Sıfat Tamlaması + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

4.1. Sıfat Tamlaması + Yardımcı Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

Bu grupta yer alan birleşik fiillerdeki sayı sıfatları nicelik bildirmekten ziyade yapılan ibadetin ayrılmaz bir rüknünü ve kavramsal sınırlarını ifade ederek eylemin kalıplaşmasını sağlamaktadır.

4.1.1. Sıfat tamlaması + eyle- yardımcı fiiliyle oluşan birleşik fiiller:

iki selām eyle- "(namaz için) selam vermek" (M, 810).

Tanıklar

> *"Münferid olsaŋg* ***eyle ikki selām****, līk bir yaŋġa ḳılġusıdur imām"* (M, 2004, s. 74). *"Tek başına (namaz kılıyorsan) iki yana selam ver, ancak imam (cemaatle kıldırıyorsa) bir yana selam vermelidir."*

4.1.2. Sıfat tamlaması + ḳıl- yardımcı fiiliyle oluşan birleşik fiiller:

iki selām ḳıl- "iki tarafa da selam vermek, namazı bitirmek" (M, 870), *yitti ṭavf ḳıl-* "(Ka'beyi) yedi kez tavaf etmek, hac ibadetini tamamlamak" (M, 1948).

Tanıklar

> *"Ka'be ivini* ***yitti ṭavf ḳılınġ****, ṭavf-ı ṣadr uşbu ṭavf boldı bilinġ"* (M, 2004, s. 176). *"Kabeyi yedi kez tavaf edin, bilin ki sadr tavafı işte bu tavaftır."*

4.2. Sıfat Tamlaması + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller

4.2.1. Sıfat tamlaması + di- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

toḳuz tekbīr di- "bayram namazlarında vacip olan tekbiri getirmek" (M, 1097), *üç tekbīr di-* "belirli namazlarda getirilmesi gereken tekbiri getirmek, zevâid tekbiri getirmek." (M, 1101).

Tanıklar

> *"Yana mundın kiyin* ***di üç tekbīr****, köterip baġlamay ilig bir bir"* (M, 1101). *"(Bayram namazı için) Yine bundan sonra üç kez tekbir getir, ellerini kaldırıp bağlamadan birer birer getir."*

5. Bağlama Grubu + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

5.1. Bağlama Grubu + Yardımcı Fiili Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller

5.1.1. Bağlama grubu + bol- yardımcı fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

ḳāyim ü sācid bol- "kıyam eden ve secde eden olmak" (M, 184), *müşrik ü kāfir bol-* "müşrik ve kâfir olmak" (M, 257), *nafl u sünnet bol-* "nafile ve sünnet olmak" (M, 778), *ṣāliḥ ü 'ābid bol-* "iyi amel sahibi ve kulluk eden olmak" (M, 184).

Tanıklar

> *"Kim ki ol* ***bolsa müşrik ü kāfir****, menzil itti tamuḳ aŋġa Ḳādir"* (M, 2004, s. 24). *"Her kim ki müşrik ve kâfir olsa, Allah o kişiye cehennemi menzil etti."*

> *"Līk eger **bolsa nafl u sünnet** bil, barça rek'atta sūranı żam ḳıl"* (M, 2004, s. 71). *"Ancak bil ki, (kıldığın namaz) nafile ya da sünnetse (o namazın) bütün rekatlarında Fatiha'dan sonra bir sure ekle."*

5.1.2. Bağlama grubu + eyle- yardımcı fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

ḥalḳ u taḳṣīr eyle- "saçı tamamen kazıtmak ve saçı kısaltarak ihramdan çıkmak" (M, 1952), *ḥalḳ u naḥr eyle-* "saçı kazıtmak ve kurban kesmek" (M, 2121).

Tanıklar

> *"**ḥalḳ u taḳṣīr eyle** naḥr küni, 'ıyddur kim diyildi naḫr munı"* (M, 2004, s. 176). *"Kurban bayramında saçlarını kazıtarak ya da kısaltarak ihramdan çık, buna kurban bayramı denildi."*

5.1.3. Bağlama grubu + it- yardımcı fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

ḳadd [u] kāmet it- "kâmet getirmek" (M, 877).

Tanıklar

> *"Dise **ḳadd [u] kāmet itgüçi** āvāz, ḳıl imām anda sin şürū'-ı namāz"* (M, 2004, s. 80). *"Müezzin kâmet getirdiğinde, (ey) imam sen (de) orada namaza başla."*

5.1.4. Bağlama grubu + ḳıl- yardımcı fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

du'ā vü niyāz ḳıl- "dua ve niyaz etmek" (M, 1255), *farż u vācibni ḳıl-* "farz ve vacip olan dinî hükümleri yerine getirmek" (M, 771), *ḥalḳ u taḳṣīr ü naḥr ḳıl-* "saçı kazıtmak ve saçı kısaltmak ve kurban kesmek" (M, 2112), *ḥalḳ yā taḳṣīr ḳıl-* "saçları kazıtarak ya da kısaltarak ihramdan çıkmak" (M, 1724, 1738), *namāz u du'ā ḳıl-* "namaz kılmak ve dua etmek" (M, 1253), *reml ü sa'y ḳıl-* "reml ve say ibadetini yapmak" (M, 2124, 2155), *rükū' birle sücūd ḳıl-* "rükû ile secdeyi yapmak" (M, 1011), *ṣadaḳa yā ḳurbān ḳıl-* "sadaka vermek ya da kurban kesmek" (M, 2235), *ṭavf u sa'ynı ḳıl-* "tavaf ve say ibadetini gerçekleştirmek" (M, 2179), *ẓulm u ḫaṭā kıl-* "zulüm ve hata işlemek, günah işlemek" (M, 182).

Tanıklar

> *"**Ḳıl du'ā vü niyāz** bu furṣat, bu maḥallar bu fi'l bil sünnet"* (M, 2004, s. 115). *"Bu fırsatta dua et ve Allah'a yalvar, bil ki bu vakitlerde böyle dua edip Allah'a yakarmak sünnettir."*
>
> *"Hedydin her nime ki tuġsa ol ān, **ṣadaḳa ḳılġıl** anı **yā ḳurbān**"* (M, 2004, s. 203). *"Keseceğin kurbanlıktan her ne yavru doğarsa, onu sadaka olarak ver ya da kurban et."*

5.1.5. Bağlama grubu + ol- yardımcı fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

a'lam u atḳā ol- "bilgin ve takvalı olmak" (M, 1050), *müslim ü bālīġ ol-* "Müslüman olmak ve ergenliğe erişmek" (M, 1498).

Tanıklar

> *"Līk evlā budur imāmet ara, kim ki **olġay a'lam u atḳā**"* (M, 2004, s. 96). *"Lakin imamlar arasında en uygun olan en takvalı ve en bilgili kimse olandır."*

5.2. Bağlama Grubu + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller

5.2.1. Bağlama grubu + ayt- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

tekbīr ü telbiye ayt- "tekbir ve telbiye getirmek" (M, 2094), *teşehhüd ü ṣalavāt ayt-* "kelime-i şehadet ve salavat getirmek" (M, 606).

Tanıklar

> *"Uşbu yirde vuḳūf ḳılġanda,* ***ayt tekbīr ü telbiye*** *anda"* (M, 2004, s. 191). *"İşte bu yerde vakfe yaptığında, orada tekbir ve telbiye getir."*

5.2.2. Bağlama grubu + di- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

tekbīr ü tehlīl di- "tekbir ve tevhid getirmek" (M, 2076).

Tanıklar

> *"Anda* ***tekbīr digil ü tehlīl****, her zamān telbiyeni aytḳıl"* (M, 2004, s. 189). *"Orada tekbir ve tevhid getir, telbiyeyi (ise) her zaman söyle."*

5.2.3. Bağlama grubu + oḳu- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

e'ūẕ ile bi'smil oḳu- "eûzü besmele getirmek" (M, 833, 1103).

Tanıklar

> *"Soñgra taḥrīmedin ṣenā oḳuġıl, yana* ***oḳu e'üz ile bi'smil****"* (M, 2004, s. 76). *"Tekbirden sonra Sübhaneke duasını oku, yine euzü ve besmele çek."*

5.2.4. Bağlama grubu + öte- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

çaşt birle teheccüd ü işrāk öte- "kuşluk ile gece ve işrâk namazlarını ifa etmek" (M, 1236), *ölük namāzı vü yana 'ıyd öte-* "cenaze ve bayram namazını ifa etmek" (M, 660), *ramażān rūzesi vü ḥac öte-* "ramazan orucunu ve hac ibadetini ifa etmek" (M, 30), *sünen ü nafl u vitr öte-* "sünnetleri yerine getirmek, nafile ve vitir namazını kılmak" (M, 2087), *'umre yā ḥacnı öte-* "umre veya hac ibadetini ifa etmek" (M, 1695).

Tanıklar

> *"****Çaşt birle teheccüd ü işrāḳ****, ger* ***öter sin*** *miniñg bu sözüme baḳ"* (M, 2004, s. 114). *"Kuşluk ile teheccüd ve işrak (namazlarını) eda ediyorsan, benim bu sözüme uy."*
>
> *"Havf-ı fevt olsa, bolsa hem su pedīd,* ***öte ölük namāzı vü yana 'ıyd****"* (M, 2004, s. 61). *"Eğer (namazı) kaçırma korkusu varsa, su görünürde olsa bile, cenaze namazını ve bayram namazını (teyemmümle) eda et."*

5.2.5. Bağlama grubu + tap- esas fiili dizilimiyle oluşan birleşik fiiller:

derecāt u necāt tap- "kurtuluşa ermek" (M, 208).

Tanıklar

> *"Birbirige mutābı' vü hem-pāy,* ***derecāt u necāt*** *köp* ***tapḳay****"* (M, 2004, s. 20). *"Birbirine uyan ve yoldaş olanlar, kurtuluşa ereceklerdir."*

6. Sıfat-fiil Grubu + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller

6.1. Sıfat-fiil Grubu + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller

6.1.1. Sıfat-fiil grubu + bol- yardımcı fiiliyle oluşan birleşik fiiller:

fevt bolmagan bol- "kazaya kalmayan olmak" (M, 996), *zekātını birmegen bol-* "zekâtını vermeyen olmak" (M, 1379), *rūze tutar bol-* "oruç tutar olmak" (M, 1762), *sa'y u reml ḳılmaġan bol-* "say ve reml ibadetini gerçekleştirmeyenlerden olmak" (M, 2125).

Tanıklar

> *"Pey hem her kişige altı ṣalāt,* ***bolmaġan bolsa fevt*** *bil anga at"* (M, 2004, s. 91). *"Bir kişi art arda altı namazını kazaya bırakmamış olsa bil ki ona (tertip sahibi) adı verilir."*

Sonuç

Bu makalede *Mübeyyen Der Fıḳh'*ta dinle ilgili birleşik fiillerin söz varlığı tespit edilmiş olup bu birleşik yapılar söz dizimi açısından beş kategoride değerlendirilmiştir. Bu tarz yapılarda genellikle ilk unsuru isim, ikinci unsuru ise bir yardımcı fiil veya esas fiil oluşturur. Metinde birleşik fiillerin ilk unsuru bir isimden oluşabildiği gibi isim tamlaması, sıfat tamlaması, bağlama grubu ve sıfat-fiil grubundan da oluşabilmektedir. *Mübeyyen*'de tespit edilen dinle ilgili birleşik fiillerin sayısal verileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1 *"Mübeyyen Der Fıḳh" Adlı Eserdeki Birleşik Fiillerin Söz Dizimi Açısından Sayısal Dökümü*

BİRLEŞİK FİİLLER		Geçiş Sıklığı	Tekil Fiil Sayısı
İsim + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller	İsim + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	464	163
	İsim + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	227	73
İsim Tamlaması + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller	Türkçe İsim Tamlaması + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	16	12
	Türkçe İsim Tamlaması + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	12	11

	Farsça İsim Tamlaması + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	29	26
	Farsça İsim Tamlaması + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	8	6
Sıfat Tamlaması + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller	Sıfat Tamlaması + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	3	3
	Sıfat Tamlaması + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	2	2
Bağlama Grubu + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller	Bağlama Grubu + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	21	19
	Bağlama Grubu + Esas Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	11	10
Sıfat-fiil Grubu + Fiil Diziliminden Oluşan Birleşik Fiiller	Sıfat-fiil Grubu + Yardımcı Fiil Dizilimiyle Oluşan Birleşik Fiiller	4	4
	TOPLAM	797	329

Eserin söz varlığı üzerine yapılan inceleme neticesinde, 329 tekil dinî birleşik fiil tespit edilmiş ve bu fiillerin metin genelindeki toplam geçiş sıklığının ise 797 olduğu belirlenmiştir. Bu fiiller içerisinde sayıca en büyük grubu, isim + fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller oluşturmaktadır. Söz konusu grubun 464'ü isim + yardımcı fiil diziliminde olup isim unsuruna *bol-/eyle-/it-/ḳıl-/ol-* yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. İsim + esas fiil dizilimiyle kurulan birleşik fiiller ise 227 tane olup bunlar da isim unsuruna + *aç-/açıl-/at-/ayt-(ayıt-)/aytıl-/bağla-/baḳ-/bil-/bir-/çıḳ-/di-/diyil-/ḳavuştur-/kiltür-(kitür-)/kir-/kör-/köter-/ḳur-/oḳu-/öte-/sın-/sındur-/tap-/tart-/tur-*

/tut-/tüş-/yi- esas fiillerinin getirilmesiyle kurulmuştur. Bu gruptaki birleşik fiillerin isim unsurunun neredeyse tamamı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Alıntı sözcük niteliğindeki bu isimlere Türkçe yardımcı ve esas fiiller getirilerek kurulan birleşik yapılar, dinî pratiklerin ifade edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

İsim tamlaması + fiil diziliminden oluşan birleşik fiillerde Farsça isim tamlaması + fiil birleşiği sayıca en fazla gruptur. Bu grupta toplam 37 birleşik fiil olup bunlar Farsça isim tamlaması + *bol-/eyle-/it-/ḳıl-/ol-* yardımcı fiili ile Farsça isim tamlaması + *bağla-/bil-/bir-/kiltür-/öte-* esas fiil dizilimiyle oluşmuştur.

Sıfat tamlaması + fiil diziliminden oluşan beş birleşik fiil tespit edilmiştir. Sıfat tamlamalarına *eyle-/ḳıl-* yardımcı fiillerinin ve *di-* esas fiilinin getirilmesiyle kurulan bu yapılar, ibadetlerin sayısal normunu ifade etme işlevine sahiptir.

Bağlama grubu + fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller, bağlama grubu + *bol-/eyle-/it-/ḳıl-/ol-* yardımcı fiilleriyle ve bağlama grubu + *ayt-/di-/oḳu-/öte-/tap-* esas fiilleriyle kurulmuştur. Bağlama grubu ise daha çok Farsça u/ü/vü/yā bağlama edatlarıyla oluşturulmuş olup birkaç örnekte Türkçe birle/ile bağlama edatı kullanılmıştır.

Sıfat-fiil grubu + fiil diziliminden oluşan birleşik fiiller de dört adet olup bunlar *bol-* yardımcı fiiliyle kurulmuştur. Bu yapılarla, dinî yükümlülükleri yerine getiren veya ihmal eden kişilerin, belirli bir vasfa bürünerek bir fıkhî kategoriye dâhil edildikleri ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akboğa, G. (2021). Dîvân-ı Mesâbîh Adlı Eserde Birleşik Fiiller. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 25, 358-377.

Akdemir, Y. ve Kaya, İ.H. (2019). Eski Anadolu Türkçesinde Birleşik Fiiller Üzerine. Journal Of Social And Humanities Sciences Research, 37 (6), 1434-1456.

Argunşah, M. (2013). Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ay, H.K. ve Yılmaz Önder, S. (2018). 13.-14. Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Ėt-, Eyle-, Ḳıl- Yardımcı Fiilleriyle Kurulmuş Birleşik Fiil Yapılarında Kelime Grupları. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 79 (6), 337-356.

Bilgegil, M.K. (2014). Türkçe Dilbilgisi. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Daşdemir, M. (2015). Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal – İşlevsel Söz Dizimi. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Demir, C. (2016). Babur-nâme'de Birleşik Fiiller. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Ergin, M. (2011). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

Ersöz, S. (2024). Atabetü'l-Hakayık'ta Birleşik Fiiller. Turkish Studies – Language, 19 (2), 571-603.

Koç, F. (2025). "Kitâb-ı Gunya"da Dinle İlgili Birleşik Fiil Varlığının Söz Dizimi Analizi. Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 11 (4), 762-778.

Korkmaz, Z. (2022). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

M= Oral Seyhan, T. (2004). Mübeyyen Der Fıḳh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Özbek, E.E. (2013). İhsan Oktay Anar'ın "Suskunlar" Romanında Birleşik Fiiller. Akademik Kaynak, 1 (2), 7-18.

Özkan, A. (2013). Mehekkü'l-İlim Ve'l-Ulemâ İsimli Eserde Birleşik Fiiller. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 34, 11-45.

Şen, M. (1993). Bâbur-nâme (Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Şirin, İ. (2025). Nurullah Ataç'ın Günce Adlı Eserlerinden Oluşturulan Bütüncedeki Birleşik Fiil Yapıları. Karabük Türkoloji Dergisi, 6 (11), 1-10.

Tamir, N. (2022). Klasik Sonrası Devir Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Târîh-i Reşîdî Tercümesi – Defter-i Evvel'deki İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller. Gazi Türkiyat, 30, 137-154.

Turan, M.S. (2025). Garib-nâme'de Söz Yapımı: Birleştirme. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Yücel, B. (1995). Bâbür Dîvânı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.